

УДК 279.14 (477)

*Р.А. Сітарчук  
(м. Полтава)*

## **ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНФЕСІЇ АДВЕНТИСТІВ СЬОМОГО ДНЯ У ПЕРІОД ЇЇ СТАНОВЛЕННЯ В УКРАЇНІ (кінець XIX – початок XX ст.)**

*В статье рассказывается о финансовой практике адвентистов седьмого дня в украинских землях в составе Российской империи в период формирования их организации. Она являлась одним из определяющих факторов во внутренней конфессиональной деятельности церкви.*

*In the article told about financial practice of Adventists of seventh day in Ukrainian earths in composition the Russian empire in the period of forming of their organization. It was one of determinatives in internal confession activity of church.*

Важливим і водночас необхідним чинником діяльності будь-якої організації, в тому числі й релігійної, є наявність коштів. Метою даної публікації є дослідження фінансової діяльності конфесії адвентистів у роки її становлення в українських землях у складі Російської імперії, що дає можливість ознайомитися з життям громад віруючих із середини, дозволяє простежити в історичній ретроспективі формування основ устрою церкви на найнижчому щаблі її існування.

Спеціальних праць із задекларованої теми немає. Однак частина авторів, котрі займалися дослідженням історії церкви адвентистів сьомого дня, в своїх студіях так чи інакше торкалася питань внутрішньоконфесійної діяльності. З-поміж інших назовемо праці Г.Лебсака,<sup>1</sup> О.Парасея та М.Жукалюка,<sup>2</sup> О.Безносолової,<sup>3</sup> які частково висвітлювали певні аспекти фінансової практики адвентистів, хоча вони стосуються передусім церкви у Російській імперії загалом. Відомості ж з історії їх общин в українських землях зосереджуються передусім в архівних фондах. Тому головними завданнями цієї наукової розвідки було опрацювання й аналіз наявних літературних джерел із теми, її розкриття на підставі архівних матеріалів, а також розгляд фінансової діяльності адвентистів на прикладі конкретних громад у період їх становлення в українських землях на теренах Російської імперії у другій половині XIX – на початку XX ст.

Матеріальна база українських організацій російського уніону адвентистів сьомого дня (почав діяти з 1 січня 1908 р., інша назва – Російська уніон-конференція адвентистів сьомого дня) забезпечувалася переважно пожертвуваннями віруючих і надходженнями з-за кордону.

Процес збору та розподілу коштів, котрі були в розпорядженні общини, розглянемо на прикладі Дзензелівської громади адвентистів Уманського повіту Київської губернії, яку, на нашу думку, можна вважати класичною пересічною організацією останніх із середньостатистичною кількістю членів. Згідно з їх віровченням члени общини мали жертвувати на поширення Євангелія десяту частину зароблених коштів (десятину). Водночас, як свідчили провідники громади Д.Цибульський і Н.Дишлок, ні вони, ні вищі

керівники адвентистів вказівок віруючим про розмір пожертвувань не давали. Кожен член общини здавав кошти скільки міг. Назва «десятина» мала умовне значення, а не була визначеною грошовою часткою для сплати. В свою чергу зазначимо, що відомостей про чітко встановлену квоту пожертвувань для адвентистів не знайдено й в інших громадах, хоча можливо існували і винятки з правил. Але маємо інформацію, що квота могла встановлюватися в різних конфесіях. Так, для баптистів, наприклад, Катеринославської губернії вона становила 5 руб. на місяць.<sup>4</sup> Гроші, як правило, збирали пресвітер або касир общини під час молитовних зібрань, а не вдома у віруючих.

Крім добровільних пожертвувань останніх, діяв щотижневий збір (хто скільки міг відкласти за тиждень). Однак він був, як правило, незначним. Так, у 1915 р. за три місяці такого збору дзензелівські адвентисти заощадили всього 90 коп. Збиралися кошти й під час занять суботньої школи та на засіданнях юнацьких гуртків. Гроші також жертвувалися при переломленні хліба, котре здійснювалося чотири рази на рік, як правило, проповідниками, оскільки не всі пресвітери мали на це право. Були й спеціальні разові збори. Наприклад, Дзензелівська громада надіслала 62 руб. на видання журналу адвентистів «Благая весть». Зазначеними зборами займалися безпосередні керівники громади – пресвітер та скарбничий.

Про незначні розміри названих вище зборів свідчить і фінансова звітність Мало-російського поля адвентистів (структурного підрозділу Середньоросійської конференції – однієї зі складових російського уніону) за четвертий квартал 1909 р. Так, із 17 общин щотижневого збору надійшло лише від чотирьох: Дзензелівської (4 руб. 91 коп.), Київської (7 руб. 86 коп.), Кишеньківська (2 руб. 2 коп.) й Христинівської (60 коп.). Кошти, пожертвані в суботніх школах, здали також не всі з них. Найбільші суми традиційно надійшли з Києва (25 руб. 07 коп.), Полтави (10 руб. 34 коп.), Кишеньків (10 руб.) та Харкова (9 руб. 52 коп.). Деякі громади перерахували дуже мало коштів. Так, Богуславська здала лише 96 коп., а Христинівська — 86 коп. Чотири общини не зібрали взагалі жодної копійки. Всього в суботніх школах пожертвовано 83 руб. 78 коп. Ще гірша ситуація була з надходженням коштів від трактатних гуртків. Зокрема гроші зібрали тільки шість громад, з яких найбільше Київська (51 руб.), Кишеньківська (18 руб. 76 коп.), Дзензелівська (10 руб.) і Харківська (9 руб. 20 коп.), а збір під час молитовних днів у розмірі 10 руб. здали лише полтавські адвентисти<sup>5</sup>.

Загалом кошти, зібрані під час так званих другорядних зборів, становили лише незначну частку від усього обсягу фінансових надходжень. Так, наприклад, у 1912 р. гроші, зібрані в суботніх школах у 1912 році, становили менше одного відсотка від усього бюджету Російського уніону адвентистів. Для порівняння: надходження від десятини дорівнювали 76% від загальної суми пожертвувань<sup>6</sup>.

Під час обшуку жандармами помешкання М.Цибульського – скарбничого дзензелівських віруючих – знайдено записи грошових надходжень до каси громади. Так, за третю чверть 1912 р. 38 її членів, із котрих хрещення прийняли 13, назбирали: десятини – на суму 216 руб. 23 коп.; тижневого збору – 3 руб.; у молитовні дні – 17 руб. 43 коп.; десятини для бідних – 2 руб.; у суботній школі – 12 руб. 77 коп. Усього: 251 руб. 43 коп. За другий квартал 1914 року члени громади надіслали до Риги лише 100 руб., за третій – 188 руб. У першій чверті 1915 р. дзензелівські адвентисти зібрали 152 руб., у другій – 145 руб. 06 коп.<sup>7</sup>

Наведена статистика свідчить, що зібрані впродовж кожного з років суми не були сталими. При цьому, за нашими даними, суттєвої плінності серед дзензелівських віруючих не відбувалося. Малоймовірними були й значні коливання розмірів їх заробітків упродовж року. Єдиним винятком міг бути хіба що третій квартал, коли віруючі, які займалися хліборобством, збирали і частково реалізовували свій урожай. Тому у вересні кількість зданих грошей була дещо більшою, ніж у березні й червні. Таким чином, різна кількість зібраних упродовж року коштів зайвий раз підтверджує факт добровільності пожертвувань віруючих, а також те, що для членів громад не встановлювалися чітко фіксовані розміри внесків.

На підтвердження цієї думки наведемо приклад збору десятини в Малоросійському полі адвентистів за четвертий квартал 1909 р. Із 17 організованих общин та розсіяних груп найбільше десятини зібрали: в Богуславі (33 руб. 40 коп.), Русалівці (50 руб. 25 коп.), Дзензелівці (71 руб. 71 коп.), Харкові (76 руб. 50 коп.), Полтаві (76 руб. 33 коп.), Кишеньках (94 руб. 21 коп.) і Києві (387 руб. 14 коп.). Усього зібрано десятини на суму 2298 руб. 85 коп.<sup>8</sup> Як свідчить наведена статистика, кількість зібраних коштів залежала від заможності членів громад (це простежується у містах). Утім, вона не була прямо пропорційно пов'язана з чисельністю віруючих в общинах, оскільки, наприклад, богуславські адвентисти при втричі більшій кількості від полтавських, здали грошей вдвічі менше. У Кишеньках це співвідношення було ще більше не на користь їх віруючих.

Разом із тим зазначимо, що переважна більшість адвентистів дотримувалася церковних канонів та сприяла матеріальному добробуту своєї організації, оскільки середній розмір десятини, внесеної ними, наприклад, у 1912 р. – відносно благополучному в порівнянні з майбутнім воєнним часом – становила 120 руб.,<sup>9</sup> тобто щомісячно кожен віруючий жертвував приблизно 10 руб. Це для того періоду була значна сума, яка становила приблизно п'яту частину грошової допомоги пересічного проповідника або пресвітера або середнього місячного заробітку тодішніх кваліфікованих робітників (у некваліфіковані – він не перевищував 25 руб.). Наведена статистика свідчить, що розмір десятини перевищував десяту частину середніх заробітків адвентистів. Отже, деякі з них мали вищі від зазначених заробітки або жертвували більше десятої частки своїх коштів.

Водночас звернемо увагу й на загальне зменшення грошових сум у 1915 р. порівняно з 1912-м. Причиною цього могло бути зниження життєвого рівня віруючих: вивувала Перша світова війна й подорожчали товари першої необхідності, частина чоловіків – членів громади – перебували в армії, й тому сім'ям не вистачало їхніх колишніх заробітків тощо. Разом із тим на певних етапах діяльності общини не виключаємо і суб'єктивних факторів, котрі могли вплинути на зменшення грошових надходжень в її касу. Так, член Дзензелівської громади А.Рябокінь відмовився сплатити кошти на її потреби, аргументуючи своє рішення тим, що в Євангелії про необхідність цього нічого не сказано<sup>10</sup>. Мотивом такої поведінки віруючого міг стати конфлікт, який відбувся у колективі між його членами та колишнім пресвітером Д.Цибульським, котрий призвів до часткового порушення людьми встановленого раніше розпорядку життя громади, що негативно позначилося на розмірі десятини і інших пожертвах. Адже загальна кількість членів общини на середину 1915 р. не зменшилася і навіть зросла.

Ймовірно, з ослабленням дисципліни в головній громаді місцевості, якою була Дзензелівська, та зниженням авторитету її голови пов'язане й нехтування канонами пожертвування у сусідніх, менших колективах адвентистів. Так, група С.Мельника, яка мешкала в Маньківській волості, збирала кошти за принципом: хто скільки і коли зможе. За 1915 р. ця сума становила тільки 20 руб.<sup>11</sup> Таким чином не відкидаємо ми й можливість несумлінного дотримання деякими віруючими основ свого віровчення, котре спонукало до пожертвування саме десятої частини заробітків. Утім, за небажання жертвувати кошти, як свідчив пресвітер Н.Дишлок, з членів громади не виключали. «Недобросовісним» віруючим лише нагадували, що без повного дотримання канонів віровчення адвентист не буде врятований Господом<sup>12</sup>.

Зібрані гроші чотири рази на рік відсилалися в уніон. Там відбувався загальний перерозподіл, після чого вони, крім суми, необхідної для забезпечення функціонування центрального апарату, цільовим призначенням поверталися в регіони. Щороку про надходження та витрати її керівники звітували перед віруючими. Загальні ж цифри про використання коштів у масштабах Всеросійського союзу адвентистів сьомого дня наводилися під час звітів на з'їздах його керівників, а також друкувалися у журналі «Маслина».

Головні витрати йшли, звичайно ж, на справу місії, зокрема на оплату роботи проповідників, котрі займалися біблійною і місіонерською діяльністю. Вона потребувала частих поїздок у різні регіони країни, а також проживання й харчування за власний кошт. Щоправда, у деяких громадах біблійним працівникам надавалася допомога. Наприклад, їх селили безкоштовно на квартирах місцевих віруючих, а також харчували за рахунок господарів. Однак не кожна громада могла це собі дозволити, оскільки більшість її мала незначну кількість членів. Крім того, вони належали передусім до малозабезпечених верств населення.

Зарплату проповідникам нараховували з центру на підставі надісланих ними звітів, які іноді візувалися керівниками тих громад, у котрих здійснювалися біблійні бесіди. Розміри виплат працівникам Російського уніону залежали від інтенсивності праці та від кваліфікації. В 1912 р. церква адвентистів утримувала 58 працівників, з яких біблійні одержували 9–10 руб. на тиждень, роз'їзні проповідники – близько 13 руб., а старші – 20–25 руб. Для порівняння: проповідники євангельських християн, що кількісно значно переважали адвентистів, за 8 місяців місіонерської роботи отримували 600–800 руб., що було не набагато більше від показників адвентистів<sup>13</sup>.

Останні також враховували місце проживання (село чи місто) і сімейний стан своїх місіонерів. Витрати на роз'їзди проповідникам компенсувалися окремо. Для прикладу наведемо грошові виплати Д.Цибульському. В 1914 р. за біблійну роботу він отримав із Риги 151 руб. 15 коп. У 1915 р. за активне «пояснення братам Біблії й Євангелія» йому заплатили 434 руб. 27 коп., і котрих зарплата за 52 тижні становила 416 руб. (по 8 руб. за кожний), дорожні витрати – 11 руб. 23 коп., наймання приміщення й оголошення про зібрання – 45 коп. та ін.<sup>14</sup> Як бачимо, в 1915 р., під час війни у зв'язку зі зменшенням надходжень коштів до загальної каси тижневі виплати працівникам були дещо зменшені, а надалі вони отримували тільки половину свого заробітку.

В пресвітерів общин постійних і чітко встановлених зарплат не було. Виплати їм залежали від кількості членів громади, а також наявності чи відсутності постійного заробітку. Так, Г.Тец, пресвітер общин адвентистів Євпаторії, особа літнього віку (64

роки) – існував на допомогу в розмірі 50 руб. на місяць. Утім, сім'ї Г. Теца навряд чи вистачало б наданих йому коштів, якщо б не заробіток дочки, котра працювала швачкою за 50 руб. на місяць<sup>15</sup>.

Пресвітери громад із значною кількістю віруючих отримували дещо більшу грошову допомогу. Напевно, на її розмір впливала й сума пожертвувань, зібраних членами общини та направлених у центр уніону. Так, у 1916 р. голова Московської організації адвентистів І. Львов (36 років), який згодом плідно працював і на Україні, отримував грошову допомогу в розмірі 100 руб. Разом із тим це було не єдине джерело доходу у його сім'ї, котра існувала також на кошти дружини, яка володіла в Петрограді невеличкою нерухомістю<sup>16</sup>.

Звернемо увагу на ще один бік фінансових надходжень євангелістів – закордонну допомогу. Свідчень надання підтримки Російському уніону іноземними адвентистами є чимало. Як правило, кошти надходили на покриття дефіциту бюджету організації. Наприклад, зі звіту за 1909 р. дізнаємося, що доходи церкви адвентистів становили 30 082 руб. 60 коп., а витрати – 43 357 руб. 50 коп. Різницю в більше ніж 13 000 руб. керівництво їх планувало перекрити допомогою з-за кордону<sup>17</sup>.

Нерідко іноземні кошти мали цільове призначення. Так, на облаштування семінарії адвентистів у Росії англійські брати асигнували 10 000 руб. Надходили гроші й окремим віруючим, переважно наставникам громад. Наприклад, у 1908 р. матеріальну допомогу отримали 32 особи, з котрих тільки один був з українських територій, а саме з Києва – А. Гранберг. Розміри допомоги коливалися від 5 до 40 руб. Лише кілька сум перевищували названі межі. При цьому київський адвентист отримав найбільше – 100 руб.<sup>18</sup> Очевидно, така винятковість була пов'язана з тим, що ці кошти призначалися для розподілу в усьому українському або київському регіоні. Маємо також інші свідчення адресної закордонної допомоги окремим віруючим адвентистам. Усі вони були керівниками общин або проповідниками, що також, на наш погляд, підтверджує спрямованість коштів на потреби їхніх організацій.

Звернемо увагу ще на один факт, пов'язаний з іноземною допомогою. З перелічених вище адвентистів, яким вона призначалася, всі були німцями. Тобто етнічний чинник у церковній ієрархії та розподілі матеріальних благ відігравав значну роль у перші роки після легалізації діяльності адвентистів, хоча на той час уже чимало громад були російськими. Щоправда, кошти могли надсилатися винятково на ім'я німців ще й тому, що переважно вони ще залишалися на чолі руху адвентистів у Російській державі, а тому й займалися розподілом фінансів.

Слід зауважити на тому, що значення закордонної допомоги не варто перебільшувати, оскільки переважна чисельність коштів Російського уніону адвентистів мала місцеве походження. З початком Першої світової війни іноземна допомога адвентистам фактично не надходила, оскільки факт відсутності їх співпраці з ворогуючою стороною був дуже важливим для керівників громади, яких влада, за умов війни з Німеччиною могла звинувачувати їх антипатріотизмі та державній зраді.

Проте навіть після згорання іноземних надходжень українські адвентисти знаходили власні кошти для благодійної діяльності. Прикладом цього була організація ними у роки війни лазаретів для поранених. Однак, вбачаючи в цьому одну з можливостей наведення солдат у «сектантське» віровчення, влада закрила їх.

Благодійність у адвентистів була важливою складовою місіонерської діяльності, оскільки мала і достатньо прагматичну мету – залучення до своїх лав нових членів. До протестантів з найбільшим бажанням приєднувалася біднота, котру вабило зростання матеріального добробуту послідовників «нової віри». Крім того, ті, хто вступали до общини, були упевнені в підтримці одновірців у разі якогось лиха. Особливо яскраво сила сектантської взаємодопомоги проявилася вже в 90-ті р. XIX ст., коли розпочалися утиски проти «штундистів», а найбільш активні із них висилалися на Кавказ. Зібрані кошти передавали на заслання, що часто рятувало вигнанців від голодної смерті<sup>19</sup>.

Поширеною практикою в діяльності громад адвентистів та інших євангелістів було надання допомоги продуктами як своїм членам, котрі мали у цьому потребу, так і різним людям, а це додавало їм авторитету серед жителів села й міста. Наприклад, адвентисти Дзензелівки збирали хліб для сімей солдатів, які перебували в запасних військових частинах, а також для вдів та сиріт. Поширеною ставала й практика фінансування поховань померлих родичів одновірців. Зокрема пресвітер Д.Цибульський допоміг у грудні 1912 р. брату по вірі П.Балицькому поховати його тещу за обрядом адвентистів. При цьому останній склав заяву про те, що він не має претензій до членів громади щодо способу такого поховання. Такі заяви від рідних померлих були необхідними в разі, якщо місцева поліція звинуватить керівників організації в недотриманні правил поховань для іновірців. Адже адвентисти мали право ховати своїх померлих за власним обрядом тільки на спеціально відведених для цього цвинтарях. Під останні ж влада землі, як правило, не давала. Тому для їх поховання залишалися лише загальні православні цвинтарі. Втім, не тільки відсутність окремих кладовищ спонукала адвентистів ховати своїх віруючих поряд із православними. Це зумовлювалося також і неостаточним розривом їхньої свідомості з колишньою традиційною вірою, а також бажаною близькістю до могил раніше померлих родичів.

Грошових інвестицій потребувало й внутрішньорелігійне життя громади, яке дедалі більше набувало чіткої регламентації. Кошти були необхідні для забезпечення роботи суботніх шкіл, зокрема для закупівлі необхідної релігійної літератури, яка коштувала недешево. Доставка її була нелегкою та водночас небезпечною справою. Були в пресвітерів громади й непередбачувані витрати. Так, як свідчив Н.Дишлок, він давав частину грошей уряднику, зокрема 2 руб. 80 коп. Що це було хабар чи, можливо, якийсь місцевий податок — невідомо. Мабуть, перше, оскільки громада офіційно не була зареєстрована, але, хоча і з обмеженнями, все ж діяла й її керівники перебували на волі.

Отже, до джерел надходження коштів для організації адвентистів можна віднести передусім десятину, котра лише умовно мала названі розміри та була добровільним пожертвуванням віруючих. Крім того, існували щотижневий збір і кошти, зібрані під час занять суботньої школи та на засіданнях юнацьких гуртків. Гроші також жертвувалися при переломленні хліба, яке здійснювалося чотири рази на рік. Існували й спеціальні разові збори на якийсь захід чи подію.

Фактів примусу у зборі пожертвувань або чіткої квоти не знайдено. Однак варто зазначити, що були певні проблеми з небажанням окремих громад здавати зібрані гроші до всеросійського центру адвентистів сьомого дня, оскільки при зарахуванні новоприбулих організацій до складу уніону його керівництво висувало обов'язкову вимогу — надсилання зібраних коштів до центру.

Стабільності у пожертвуваннях не було. Їх розміри залежали від рівня матеріального статку віруючих, їх кількості в громадах, політичної ситуації у державі, а також добросовісності їх членів. Переважна більшість віруючих дотримувалася церковних канонів та сприяла матеріальному благополуччю своєї організації, оскільки в основному розмір десятини, внесеної адвентистами імперії у спокійні й благополучні роки, за нашими підрахунками, становив приблизно десяту частину середнього заробітку.

Вони отримували грошову допомогу від братів із-за кордону, котра мала щонайменше два різновиди. Частина її покривала дефіцит бюджету Російського союзу адвентистів, решта мала цільове призначення. Гроші надходили керівникам організації, а потім розподілялися за потребами громад. Крім того, кошти надходили і від діяльності господарських товариств, однак вони були незначними.

Перерозподілом коштів займалася рада Російського уніону. Зокрема покривалися витрати на утримання пресвітерів, для оплати праці проповідників (благовісників), які у зв'язку з особливостями своєї діяльності не могли мати постійної роботи. Решта витрат була пов'язана з оплатою можливих міграцій членів громад, із листуванням із центральним керівництвом та братами по вірі, з купівлею релігійної літератури та інвентаря, необхідного для молитовної практики, для забезпечення роботи суботніх шкіл. Не забували адвентисти і про своїх малозабезпечених віруючих, котрим надавалася матеріальна допомога. Крім того, частина коштів надходила на утримання центрального апарату, що координував діяльність усіх общин союзу.

---

<sup>1</sup> *Лебсак Г.И.* Великое Адвентистское Движение и Адвентисты Седьмого Дня в России. – Ростов-на-Дону, 2006. – 352 с., с илл.

<sup>2</sup> *Парасей А.Ф., Жукалюк Н.А.* Бедная, бросаемая бурей... / Исторические очерки к 110-летнему юбилею Церкви адвентистов седьмого дня в Украине. – К., 1997. – 340 с.

<sup>3</sup> *Безносова О.В.* Позднее протестантское сектантство Юга Украины (1850 – 1905): дис. ...кандидата ист. наук. – Днепропетровск, 1997. – 257 с.

<sup>4</sup> Центральний державний історичний архів України (далі – ЦДІА України). – Ф.313. – Оп.2. – Спр.3125. – Арк.66.

<sup>5</sup> *Джулай В.* Дом на камне. – К., 2003. – 192 с. – С.190.

<sup>6</sup> ЦДІА України. – Ф.274. – Оп.1. – Спр.3590. – Арк.74 зв.

<sup>7</sup> Там само.

<sup>8</sup> *Джулай В.* Назв. праця. – С.190.

<sup>9</sup> ЦДІА України. – Ф.274. – Оп.1. – Спр.3590. – Арк.74 зв.

<sup>10</sup> Там само. – Арк.49.

<sup>11</sup> Там само. – Арк.85.

<sup>12</sup> Там само. – Ф.419. – Оп.1. – Спр.6864. – Арк.3 зв.

<sup>13</sup> Державний архів в Автономній республіці Крим (далі – ДА АРК). – Ф.118. – Оп.1. – Спр.2384. – Арк.4.

<sup>14</sup> ЦДІА України. – Ф.274. – Оп.1. – Спр.3590. – Арк.41, 46 зв. – 48.

<sup>15</sup> ДА АРК. – Ф.27. – Оп.1. – Спр.13177. – Арк.81.

<sup>16</sup> Архив Евро-Азиатского отделения Генеральной Конференции Церкви адвентистов седьмого дня (Москва). – Д.2. – Лл.140–141.

<sup>17</sup> Там же. – Д.1. – Л.291.

<sup>18</sup> Там же. – Л.98.

<sup>19</sup> *Безносова О.В.* Указ. соч. – С.108–109.